

GELENEĞİN İZİNDE MUTASAVVIF ŞÂİR ÖMER NECMÎ EFENDİ VE ŞEM'A-NÂMESİ

Mehmet ÖZTÜRK*

Mehmet GÖKTAŞ**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 3 Mayıs 2023, **Kabul Tarihi:** 22 Ağustos 2023, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2023, **Atf:** Öztürk, Mehmet, Mehmet Göktaş. "Geleneğin İzinde Mutasavvif Şâir Ömer Necmî Efendi Ve Şem'a-Nâmesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (Eylül 2023): 913-934. **Katkı düzeyi:** 1. Yazar %50, 2. Yazar %50.

DOI: 10.33415/daad.1291970

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 3 May 2023, **Accepted:** 22 August 2023, **Published:** 30 September 2023, **Cite as:** Öztürk, Mehmet, Mehmet Göktaş. "In The Following of Tradition, Sufi Poet Najmi 'Omar Āfandi And The Şem'anâme". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 23/2 (September 2023): 913-934. **Contribution level:** 1. Author %50, 2. Author %50.

DOI: 10.33415/daad.1291970

Öz

Ömer Necmi Efendi, XIX. asırda geleneğin izinde eserler veren mutasavvıf bir şairdir. Rind meşrep bir şair olan Necmî, eserlerini tasavvufi neşveyle yazmıştır. Manzumelerinde sade bir üslup kullanmıştır. Şiirlerini büyük oranda aruzla kaleme almakla birlikte *Türkçe Divanı*'nda hece vezniyle yazdığı şiirler de vardır.

Necmi'nin *Şem'a-nâme* ismini verdiği manzumesi alegorik tarzda tanzim edilmiş bir kasidedir. Bu manzume soru-cevap şeklinde iki bölümden meydana gelmektedir. Manzumede şem'a (mum) kişileştirilir ve intak sanatıyla bidayetden nihayete şem'anın başından geçen macera dile getirilir. Necmi'nin *Şem'a-nâmesi* edebî geleneğimizdeki *Şem'u Pervâne* mesnevilerini çağırırsa da âşık-maşuk ilişkisi üzerine kurulmuş bir metin değildir. Manzume sadece şem'anın oluşum ve gelişim sürecini konu edinir.

* Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, berdavi90@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1306-126X.

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, mehmet.goktas@atauni.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6384-5287.

Edebî tür ve şekiller içinde böyle bir türe rastlanılmadığından diğer türler gibi müstakil edebî bir tür olarak değerlendirmek çok zordur.

Bu makalede Necmî'nin müstakil olarak nazmettiği *Şem'a-nâme* eseri incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde “şem'/mum” hakkında bilgi verilmiş, akabinde Necmî'nin hayatı yazılmıştır. Daha sonra *Şem'a-nâme*'nin yazma nüshaları tanıtılmış, eserin muhtevası hakkında bilgi verilmiş ve eserin transkripsiyonu yapılarak dil içi çevirisine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Klasik edebiyat, İmge, Tasavvuf.

In The Following of Tradition, Sufi Poet Najmi 'Omar Āfandi And The Şem'anâme

Mehmet ÖZTÜRK*
Mehmet GÖKTAŞ**

Extended Abstract

'Omar Najmi Āfandi, who has six works including Turkish Divan, Persian Divançe, Kasîde-i Elfiyye, Tuhfe-i Vahdet, Sâkinâme and Şem'anâme, is a Sufi poet who produced works in the nineteenth century following the tradition. There is not much information in the sources about Najmi, who received ratification from various orders such as Shazeliyya, Halvetiyya, Şuttâriyye, Rufâiyye and Melâmîyye. However, he was one of the Sufi poets of the nineteenth century and an important poet who wrote poems in classical style. The fact that Najmi, who was a Melâmî poet, stayed away from fame is seen as the reason why his works did not find fame. Najmi an ecstatic poet, wrote his works with a Sufi flavor. The poet, who used a simple style in his poems, mostly wrote his poems in prosody and it can be said that Najmi was successful in using prosody. There are also poems in Turkish Divan written in syllabic meter. Najmi died in H. 1307/M. 1889 and was buried near Hırka-i Şerif. Najmi also wrote poems in Persian as well as Turkish. He even finds his Persian poems unique. 'Omar Najmi Āfandi's poem, which he calls Şem'a-nâme, is arranged in allegorical style. This poem consists of two parts: a question and an answer. In the poem, Şem'a (candle) is personified using the arts of identification and intâk, and he is asked to narrate his adventures and experiences. Although Najmi's Şem'a-nâme is reminiscent of the Şem'u Pervâne masnavi in our literary tradition, it is not a text based on the lover and heart-throb relationship. Pervâne appears in a few places in the poem.

The source of the image of the butterfly is directly from the Qur'an and hadiths,

*Responsible Author, Assistan Professor, Bingöl University, Faculty of Islamic Sciences, berdavi90@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1306-126X.

**Associate Professor, Atatürk University, Faculty of Theology, mehmet.goktas@atauni.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6384-5287.

while the image of the şem' was inspired by the 35th verse of the 24th sura of the Qur'an. In Islamic literature, the story of Shem u Pervâne first appeared in Hallac-ı Mansûr's Kitâbu't-tavâsîn, using the words misbâh and ferrâsh, and later this story was developed in Ahmad Ghazâlî's Sevânih. In Persian and Turkish literature, the şem' and the butterfly, which were initially used as images in couplets, were treated as separate works in later centuries. In Turkish literature, this image is first encountered in the poems of Khoja Dehhânî, one of the twelfth-century poets and one of the founders of divan literature. In the fourteenth century, Gülşehrî translated Feridüddîn-i Attâr's Mantiku't-tayr into Turkish and it was included in 62 couplets for the first time in a work here. This story was also included as a chapter in some masnavis, and poems with the redifs 'şem' or 'candle' were also written. In parallel with the development of poetry, this image became more popular among fiveteenth century poets. By the sixteenth century, the şem' and the butterfly, which were used as images in divans, began to be treated as independent masnavis. Zâtî, Lâmi'î, Mu'îdî and Feyzî, poets of the sixteenth century and seventeenth century respectively, are the poets who wrote independent Şem u Pervane in our literature.

There are two copies of the Şem'a-nâme that we have identified. These first copies are registered in the Galata Mevlevihanesi Collection of Süleymaniye Library. The other copy of the work is in Koyunoğlu City Museum and Library. Both copies include the poems Kasîde-i Elfiyye, Sakinâme, and Tuhfe-i Vahdet along with Şem'a-nâme. Seyyid Ahmad İrânî inscribed the Suleymaniye copy of the work in 1325/ September 17, 1907. The date of the Koyunoğlu copy is unknown, but it is understood from the note at the end of the work that this copy was copied from the author's copy. Again, from the note on the last leaf of this copy, it is written that Şem'a-nâme and the other poems in the copy were composed in 1299 / 1882. The work, written in a simple and symbolic language, consists of two parts: a question and an answer. The poem, written as qasida, consists of 69 couplets.

In this article, Najm's Şem'a-nâme, which he composed independently, is analyzed. In the introduction part of the study, information about the image of "şem'/mum" is given and then 'Omar Najmi's life is briefly discussed. Then, the manuscript copies of Şem'a-nâme are introduced, information about the content of the work is given and the transcription and translation of the work are given.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Classical literature, İmage, Mysticism.

Giriş

Bu çalışmada geleneğin izinde eserler veren XIX. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Ömer Necmî'nin ilk defa ilim ve edebiyat âlemine tanıtılacak olan *Şem'a-nâme* başlıklı manzumesi işlenmiştir. Manzumenin detaylı tanıtım ve tahliline geçmeden önce *Şem'a-nâme*'nin müellifi Ömer Necmî'nin kısaca hayatı ele alınmıştır. Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında çok fazla malumat bulunmayan şairin hayatı ile ilgili bölüm başta Necmî'nin eserlerinden istifadeyle oluşturulmuştur. Ayrıca onun terceme-i hâlini yazarken Erhan Paşazade tarafından yapılan "*Ömer Necmî Efendi'nin Dîvân, Tuhfe-i Vahdet ve Kasîde-i Elfiyye İsimli Eserlerinin Transkripsiyonlu Metni ve Divanı'nın İncelenmesi*" adlı yüksek lisans tezi; Bilge Karga Göllü'nün "*Ömer Necmî Efendi Farsça Divançe*", "*Ömer Necmî Efendi'nin Farsça Dîvânçe'si Üzerine*", "*Ömer Necmî Efendi'nin Türkçe Dîvân'ındaki Farsça Tahmisler*" başlıklı çalışmaları ve Karga Göllü'nün Necmî'ye dair diğer çalışmaları istifade edilen kaynaklar olmuştur.

Çalışmanın ana omurgasını oluşturan *Şem'a-nâme*'nin yazma nüshaları; yayımlanmış kataloglar, TÜYATOK katalogları ve diğer yazma eser katalogları taranarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde *Şem'a-nâme*'nin iki yazma nüshasına ulaşılmış, ancak her iki nüshanın da müellif nüshası olmaması tenkitli metin inşasında bizi esas nüsha seçimine sevk etmiştir. Nüsha seçiminde Süleymaniye nüshası tarih olarak daha erken olması ve metinde daha az hata barındırması cihetiyle esas nüsha olarak kabul edilmiş ve tenkitli metin inşasında S rumuzu ile gösterilmiştir. Koyunoğlu nüshası, müellif nüshasından aynen istinsah edildiğine dair ibareden dolayı bazı yerlerde esas alınmış ve bu nüshaya K rumuzu verilmiştir. Yazma nüshalar arasındaki metin farklılıkları dipnotta gösterilmiş; metin, müellif nüshasına en yakın şekilde tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada tenkitli metin inşa edilirken İsmail Ünver'in *Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* başlıklı çalışması¹; Hatice Aynur-Müjgân Çakır-Hanife Koncu-Ali Emre Özyıldırım tarafından hazırlanan *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları Metin Neşri, Problemler, Tespitler, Öneriler*²; Fatih Köksal'ın *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*³ isimli çalışmaları kılavuzluk etmiştir.

Ömer Necmî Efendi'nin *Şem'a-nâme*'si edebî geleneğimizdeki *Şem'u Pervâne* manzumelerini çağrıştırırsa da muhtevası yönüyle onlardan ayrılmaktadır. *Şem'u Pervâne* manzumeleri âşık maşuk ilişkisi üzerine kurgulanırken *Şem'a-nâme*'de şem'in yaratılışı üzerinden insanın varlık

¹ İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Journal of Turkish Studies 3/ Volume 3 Issue 6* (2008), 1-46.

² Hatice Aynur vd. (ed.), *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017).

³ M. Fatih Köksal, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori* (Kesit Yayınları, 2017).

âlemine çıkarılışı ve seyr-i sülûk ile insan-ı kâmil olma macerası sembolik dille anlatılır. Bu tarzda başka eserlerin yazılmamış olması *Şem'a-nâme*'yi müstakil edebi bir tür olarak değerlendiremiyoruz.

Manzumenin sadece metin neşri ve transkripsiyonu ile yetinilmemiş dil içi çevirisi ve ana hatlarıyla tahlili yapılmıştır. Bu yolla eserin daha sade ve anlaşılır bir şekilde okuyucunun istifadesine sunulması amaçlanmıştır.

1. Ömer Necmî Efendi'nin Hayatı

Asıl adı Ömer Necmî olup İstanbul'da doğmuştur. *Tuhfe-i Nâilî*'de şairin İstanbullu olduğu belirtilmekte⁴, *Osmanlı Müellifleri*'nde ise "şehrîdir" denilmektedir⁵. Necmî, doğum yeri hakkında *Kaside-i Elfiyye*'sinde:

*Âsitâne maskat-ı re'sim idi
Vâsıl oldum bir gün ol İstanbul'a*

diyerek İstanbullu olduğunu söylemektedir. Doğum tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak *Kaside-i Elfiyye*'sinde geçen beyitlerden hareketle h. 1230 / m. 1815 yılında dünyaya geldiği ifade edilmektedir.⁶

Asker olan Necmî'nin nerede ve nasıl bir eğitim aldığı dair dönemin kaynaklarında ve onun eserlerinde herhangi bir malumat bulunmamaktadır. *Osmanlı Müellifleri*'nde, Necmî'nin *Kaside-i Elfiyye*, *Sâkinâne*, *Şem'anâme* ve *Tuhfe-i Vahdet* eserlerinin bulunduğu Koyunoğlu nüshası ve Süleymaniye nüshasında binbaşı rütbesiyle emekli olduğu yazmaktadır.⁷ Anadolu'nun muhtelif yerlerinde askerlik yapan Necmî, 24 yaşında Halvetiyye tarikatına intisap ederek bir mürşide bağlanmıştır. Aradan geçen altı yıldan sonra şeyhinin işaretleriyle H. 1260 yılında İstanbul'a dönerek burada 30 yaşında iken evlenmiştir:

*Yirmi dört yaşında idim nâgihân
Bir şerâre düşdi kalbim içre tâ (K.E. 503. B.)*

*Ben tarik-i Halvetiyye intisâb
Eyleyüb bir pîre kıldım İktidâ (K.E. 505. B.)*

⁴ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri II*, nşr. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 1201.

⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000), 2/ 468.

⁶ Erhan Paşazade, *Necmî Ömer Efendi'nin Divân, Tuhfe-i Vahdet ve Kaside-i Elfiyye İsimli Eserlerinin Transkripsiyonlu Metni ve Divanı'nın İncelenmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 21.

⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 204; Ömer Necmî Efendi, *Başlıksız* (Konya: İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, İzzet Koyunoğlu, 12106), 2a; Ömer Necmî Efendi, *Başlıksız* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, 257), 1b.

*Sâl ikiyüz altmışa varmış idi
Bir işâret oldu şeyhden galiba* (K.E. 513. B.)

*Ba 'dezin anda te 'ehhül eyledim
Bir seyâhat oldu vâkı 'ânifâ* (K.E. 514. B.)⁸

İlk şeyhinin vefatından sonra onun yerine geçen Ahmed-i Deyyâr'a intisap etmiş, onun ardından halefi Hacı Bilal'e bağlanmıştır. Şam'da asker iken şeyhi Hacı Bilal'in vefat haberini olan Necmî, bu durumun onu derinden etkilediğini söyleyerek onun akabinde Şazeli tarikatı şeyhi olan Nureddin Mağribî'ye intisab ederek ondan irşad icazeti almıştır. Daha sonra İstanbul'a dönen Necmî, orada beşinci müşidi Rufâî şeyhi Ahmed Hakkî'dan inabe almıştır. H. 1277-78 yıllarında şeyhinin irşad izni verdiği Necmî, resmi vazifesinden emekli olduğu 1291 yılına kadar hem manevi vazifesini hem de resmi vazifesini yerine getirmiştir.⁹ Ayrıca Koyunoğlu yazmasında, onun Şeyh Sâfi'nin halifelerinden olduğu ve Melâmîye tarikatından hilafet aldığı belirtilmektedir.¹⁰ Verilen bilgilerden onun Halvetîyye, Şuttârîyye, Rufâîyye ve Melâmîyye tarikatlarına intisap ettiği görülmektedir. Emekli olduktan sonra Manisa'nın Alaşehir kazasındaki dergâhta irşada memur kılınmıştır. Burada uzun müddet kaldıktan sonra İstanbul'a dönen Necmî H. 1307 /M. 1889 yılında vefat etmiş, Hırka-i Şerif yakınlarına defnedilmiştir. Necmî'nin vefat tarihi, *Osmanlı Müellifleri*'nde¹¹ H. 1307 olarak geçmesine rağmen Koyunoğlu Kütüphanesinde kayıtlı olan yazma nüshada 1308 olarak verilmektedir.¹²

918 | db

Necmî'nin *Türkçe Divan*, *Farsça Divançe*¹³, *Kasîde-i Elfiyye*, *Tuhfe-i Vahdet*, *Sâkinâme* ve *Şem'anâme* olmak üzere altı eseri bulunmaktadır. Matbu olan *Türkçe Divanı* 1867 yılında İstanbul'da basılmıştır. Klasik divan tertibi hüviyeti taşımayan bu eserde 165 gazel, 7 musammat ve 1 müstezad vardır. *Farsça Divançe*'si, *Türkçe Divan* ile birlikte basılmış olup 10 sayfadan müteşekkildir.¹⁴ Farsça şiir söyleyen Osmanlı müelliflerinden olan Necmî'nin¹⁵ bu divançesindeki manzumeleri bütünüyle tasavvufî mahiyette olup gazel nazım şekliye söylenmiştir. Ayrıca şairin divanının sonunda Farsça 4 tahmis, 1 müseddes ve 1 gazel bulunmaktadır. *Kasîde-i*

⁸ Paşazade, *Necmî Ömer Efendi'nin Divân, Tuhfe-i Vahdet ve Kasîde-i Elfiyye İsimli Eserlerinin Transkripsiyonlu Metni ve Divanı'nın İncelenmesi*, 19-21.

⁹ Mehmet Arslan, "Necmî, Ömer Necmî Efendi, İstanbullu", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Erişim 11 Nisan 2023).

¹⁰ Necmî, *Başlıksız* (İzzet Koyunoğlu, 12106), 2a.

¹¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 204.

¹² Necmî, *Başlıksız* (İzzet Koyunoğlu, 12106), 1b.

¹³ Bilge Karga Göllü, *Ömer Necmi Efendi Farsça Divançe* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2021).

¹⁴ Paşazade, *Necmî Ömer Efendi'nin Divân, Tuhfe-i Vahdet ve Kasîde-i Elfiyye İsimli Eserlerinin Transkripsiyonlu Metni ve Divanı'nın İncelenmesi*, 42.

¹⁵ Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013), 475.

Elfiyye’si bin beyitten oluşmaktadır. Bu eser muhtevası ve hacmi itibarıyla klasik kaside kurallarına uymamaktadır. Divan edebiyatının en uzun kasidelerinden biridir.¹⁶ *Tuhfe-i Vahdet*, Necmî’nin diğer eserleri gibi bu eseri de tasavvufi mahiyette olup 576 beyitten meydana gelmektedir. Eser on iki fasıl olarak düzenlenmiştir. *Sâkinâme*, 40 beyitlik 1 kaside ve 13 bentten oluşan 1 murabbadan oluşmaktadır. Son eseri *Şem‘anâme* ise 69 beyitten müteşekkil olup kaside nazım şekliyle yazılmıştır. *Sâkinâme* ile *Şem‘anâme*, *Kasîde-i Elfiyye* ve *Tuhfe-i Vahdet* ile aynı yazma nüshada bulunmakla birlikte müstakil başlıkları olan iki ayrı eserdir.

Rind meşrep bir şair olan Necmî, eserlerini tasavvufi neşveyle yazmıştır. Şiirlerinde sade ve tekellüften uzak bir üslup kullanan şair, şiirlerini aruz vezniyle yazmakla birlikte Türkçe Divanı’nda hece vezniyle de şiirler söylemiştir. Necmî aruzu kullanmada başarılıdır. Bin beyitlik *Kasîde-i Elfiyye*’sinde beyit sayısının çokluğuna rağmen aruz veznine bağlı kalması bunun en bariz göstergelerindedir. Ancak onun bazı manzumelerinde vezne riayet etmediği ifade edilmektedir.¹⁷ Farsça şiir söylemede kabiliyeti olan Ömer Necmî’nin bu durumu *Osmanlı Müellifleri*’nde şu ifadelerle dile getirilmektedir: “*Lisân-i Farsî üzre de inşâd-ı şi‘re muktedir olduğu dîvânıyla sâir manzumelerinden anlaşılmaktadır.*”¹⁸ Ayrıca Necmî Farsça yazdığı şiirlerini eşsiz bulmakta ve bunu şu şekilde dile getirmektedir:

*Âb-ı hayât mî-çeked zi-kilk-i şi‘r-i men çerâ
Nazm-ı çunîn ne-kerde ey Necmî der ân namat*¹⁹

2. Şem‘ ve Şem‘a-nâme

Klasik doğu edebiyatlarının ortak imgelerinden olan şem‘ “الشَّمْع” Arapça bir kelime olup mum, balmumu ve aydınlanma aracı olarak kullanılan her nesneye denilmektedir.²⁰ “الشَّمْع” sakin mim ile şüyu bulan bu kelimenin doğrusu mimin fethasıyla “شَمْع” şeklindedir. Arap dil bilgini Ferrâ’ ve İbn-i Sikkât, “شَمْع” kelimesinin sonradan Müslüman olan yabancı kökenlilerin “müvelledun” kullanımı olduğunu söylemektedir.²¹ Ebu’l-alâ el-Ma‘arrî’nin şu beytinde bu kelime mim harfinin fethasıyla geçmektedir:

¹⁶ Mehmet Öztürk, “Kasîde-i Elfiyye (Necmî)”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (Erişim 11 Nisan 2023).

¹⁷ Bilge Karga Göllü, “Ömer Necmî Efendi’nin Türkçe Divân’ındaki Farsça Tahmisler”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 7/4 (31 Ekim 2021), 1356-1357.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 204.

¹⁹ Bilge Karga Göllü, “Ömer Necmî Efendi’nin Farsça Divânçe’si Üzerine”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 08 (21 Kasım 2020), 321.

²⁰ Abdullah Muaz Güven, *Müstakîm-zâde Süleyman Sa‘deddin Efendi’nin Kânûnu’l-edeb Tercümesi (Tahkik 3. ve 4. Cilt)* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 355.

²¹ Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Daru’s-sadr, ts.), “eş-şem‘a”, 8/158-59; Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, nşr. Halil Me’mûn Şeyhâ (Beyrut: Dâru’l-marife, 2011), “eş-şem‘a” 717.

دَوْلَاتُكُمْ شَمَعَاتُ يُسْتَضَاءُ بِهَا
فَبَادِرُوا هِيَ إِلَى أَنْ تُطْفَأَ الشَّمْعُ²²

Mum kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde; bir fitilin etrafına erimiş bal mumu, içyağı, stearik asit veya parafin dökülerek genellikle silindir biçiminde dondurulan ışık aracı şeklinde tanımlanmaktadır.²³ Edebiyatta şem‘ imgesi, fizikî ve işlevsel özelliklerinden dolayı şairler tarafından benzetme aracı olarak sıkça kullanılmıştır. Şairler genellikle şem‘i *maşuk*, onun etrafında dönen ve kendisini onun ateşine atarak yakan pervâneyi ise *âşık* olarak sembolize etmişlerdir. Bunun yanı sıra şem‘a, mutasavvıflar tarafından tasavvufî anlamlar yüklenmiş; bu imgeyi ilâhî nûr, tecelli, irfan, hüviyet-i zât ve hakiki sevgili Allah gibi anlamlarda kullanmışlardır.²⁴ Ayrıca şem‘ imgesi tamlamalar şeklinde de kullanılmıştır: şem‘-i şeb-efrûz (geceyi aydınlatan mum), şem‘-i şeb-ârâ (geceyi süsleyen mum), şem‘-i meclis-ârâ (meclisi süsleyen mum), şem‘-i ilâhî (ilâhî mum, Kur‘an-ı Kerîm), şem‘-i kâfûr (kâfurlu beyaz mum), şem‘-i külbe-i ahzân (hüzünler kulübesinin mumu, Hz. Yusuf), şem‘-i şebistân (gece mumu, sevgili), şem‘-i ahterân (yıldız mumları, gökyüzündeki yıldızlar), şem‘-i ‘asel (bal mumu), şem‘-i Cem (Cem’in mumu), şem‘-i fûrûzân (yanan mum), şem‘-i hidâyet (hidayet mumu), şem‘-i hûbân (güzellerin mumu), şem‘-i tarab (eğlence mumu).²⁵

920 | db

Pervâne imgesinin kaynağının doğrudan Kur‘an ve hadisler olduğu, şem‘ imgesine ise şairlerin Kur‘an’ın 24. suresinin 35. ayetinden esinlenilerek ulaştığı belirtilmektedir.²⁶ İslâmî edebiyatta ilk olarak Şem u Pervâne hikâyesi Hallac-ı Mansûr’un *Kitâbu’l-tavâsîn* adlı eserinde misbâh (مصباح) ve ferrâş (فرش) kelimeleri kullanılarak yer aldığı, daha sonra bu hikâyeyi Ahmed Gazâlî’nin *Sevânih* adlı eserinde geliştirerek işlediği söylenmektedir.²⁷ Fars ve Türk edebiyatında başlangıçta beyitlerde imge olarak kullanılan şem ve pervâne daha sonraki yüzyıllarda müstakil eserler hâlinde işlenmiştir. Türk edebiyatında bu imgeye ilk olarak XII. yüzyıl şairlerinden ve divan edebiyatının kurucularından biri kabul edilen Hoca Dehhânî’nin şiirlerinde rastlanmaktadır. XIV. yüzyılda Gülşehrfî, Feridüddîn-i Attâr’ın *Mantıku’l-tayr* adlı eserini Türkçeye çevirmiş; Şem u Pervâne hikâyesi, 62 beyit hâlinde ilk defa burada bir eser içinde yer

²² “Ebu’l-ala el-Maarî”, *Aldiwan* (28 Nisan 2023).

²³ TDK Türkçe Sözlük, “Mum” (Erişim 06 Mart 2023).

²⁴ Kaplan Üstüner, *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 305-309.

²⁵ Mehmet Kanar, *Örneklî Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Derin Yayınları, 2003), «Şem‘», 1373-74.

²⁶ Sadık Armutlu, *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri II Şahsiyetler, Türler, Gelenekler* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2021), 294-295.

²⁷ Armutlu, *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri II Şahsiyetler, Türler, Gelenekler*, 295-302.

almıştır.²⁸ Bu hikâye yine bazı mesnevilerde bölüm olarak işlenmiş, ayrıca şem' veya mum redifli manzumeler de yazılmıştır.²⁹ Şiirin gelişimine paralel olarak bu imge XV. yüzyıl şairlerinde daha fazla rağbet görmüştür. XVI. yüzyıla gelindiğinde divanlarda birer imge olarak kullanılan şem ve pervâne, artık müstakil mesneviler hâlinde işlenmeye başlanmıştır. Türk edebiyatında müstakil Şem u Pervane yazan şairler sırasıyla XVI. yüzyıl şairlerinden Zâtî, Lâmi'î Çelebi, Mu'îdî ve XVII. yüzyıl şairlerinden Feyzî Çelebi'dir.³⁰

Birçok sembolik anlamın yüklendiği şem', ilgi çekici bir mazmun olarak bütün zaman dilimlerinde şairlerin asla vazgeçemedikleri imgelerden olmuştur. Bu ilgi sebebiyle olsa gerek XIX. yüzyıl mutasavvif şairlerden Ömer Necmî Efendi de kaside nazım şekliyle müstakil bir *Şem'a-nâme* kaleme almıştır.

3. Eserin Nüshaları

1.1. Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi Koleksiyonu (Demirbaş No: 257). Bu nüsha 116 sayfadır. *Şem'a-nâme-i Necmî* başlıklı şiirin sonundaki: “*Tamâm şod in kitâb-ı müstetâb be-kalem-i hakîrû's-seyyid Ahmed Îrânî fi-târîh-i 9 şehr-i Şa'ban sene 1325*” bu ifadeden bu nüshanın 17 Eylül 1907'de Seyyid Ahmed Îrânî tarafından istinsah edildiği söylenebilir.

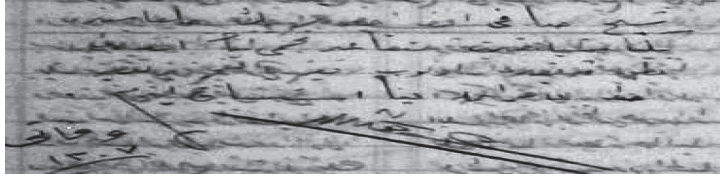
1.2. Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi (Arşiv No: 12106). Bu nüsha 49 varaktan müteşekkil olup her sayfasında 19 satır bulunmaktadır. Nüshanın kapak sayfasında eserin müellif nüshasından aynen istinsah edildiğine dair kayıt bulunmaktadır.³¹ Bu kayıt silik olduğundan bütünüyle okunamamakla birlikte “...aynen istinsah etdim” ifadesinden müstensihin bu nüshayı müellif nüshasından bakarak yazdığı söylenebilir. Yine eserin sonunda “*İşbu Tuhfe-i Vahdetle ibtidâ olumb yine vahdetle ihtitâm olmuştur Elhamdü lillâh. 2 Zi'l-hicce 1299*”. ifadesi yer almaktadır. Bu tarih kapak sayfasında da ayrıca verilmektedir. Bu ifadelerin müellife

db | 921

²⁸ Armutlu, *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri II Şahsiyetler, Türler, Gelenekler*, 301-302.

²⁹ Hanife Dilek Batıslam, “Divan Şiirinde Mum ve Cem Sultan'ın Şem' (Mum) Gazeli”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/24 (2020), 114-115.

³⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), “Şem' u Pervâne”, 428; Sadık Armutlu, *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri I Şahsiyetler, Türler* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2021), 504-505.

31

ait olduğu şüphesizdir. Verilen bu tarih, bu nüshalarda bulunan *Kasîde-i Elfiyye*, *Sakinâme*, *Şem‘anâme* ve *Tuhfe-i Vahdet* başlıklı manzum eserlerin 1299 tarihinde yazıldığını göstermektedir.

4. Şem‘a-nâme-i Necmî

Ömer Necmi Efendi'nin *Şem‘a-nâme* ismini verdiği manzumesi alegorik tarzda tanzim edilmiş bir kasidedir. Bu manzume sual-cevap şeklinde iki bölümden meydana gelmektedir. Manzumede şem‘a (mum) kişileştirilir ve başından geçen macera ve yaşadıkları kendisinden anlatması istenir. Necmî'nin *Şem‘a-nâme*'si edebî geleneğimizdeki *Şem‘ u Pervâne* mesnevilerini çağırırsa da âşık-maşuk ilişkisi üzerine kurulmuş bir metin değildir. Pervâne manzumede birkaç yerde geçer. Manzume sadece şem‘anın oluşum sürecini konu edindiği için *Sâkî-nâme* gibi müstakil edebî bir tür olarak değerlendirilebilir.

Eserde şem‘anın bidayetten nihayete, yanabilecek ve aydınatabilecek mahiyete gelinceye kadar olan macerası dile getirilirken iki husus dikkati çekmektedir:

1. İnsanın Allah (cc) tarafından yokluktan varlık âlemine çıkarılışı ve dört başı mamur insan olma durumu;

2. Tasavvufî anlamda seyr u sülûk-ı ruhânî neticesinde insan-ı kâmil/ mürşid-i kâmil olma serüveni.

Bu iki husus mesnevide sembolik olarak ilk anda göze çarpan özelliklerdir.

*Yok idim ben evvelâ var itdi hükm-i Hüdâ
Bağn-ı arz içre beni çekdi sırr-ı nihâne*

Varlık âlemine çıkma sürecinin başlangıcı ile ilgili sorulan suale şem‘a, “yokluk âleminde iken Allah’ın hükmü ve dilemesiyle önce yer küre içinde gizli bir şekilde sırandım” diye yukarıya aldığımız beyitle cevap verir. Bu beyit bize Kur’an’da ilk insanın yaratılış sürecinin anlatıldığı ayetleri hatırlatmaktadır.³²

Ayrıca manzumenin 57 ve 58. beyitlerinde yokluk âleminde iken hikmet ve kudret sahibi Allah’ın dilemesiyle hazineye malik bir define olarak dünyaya gelme durumu tamamen insanın Kur’an’da anlatılan meziyetlerini çağırılmaktadır.

*Bilmem mülk-i ‘ademde ne idim ben o demde
Hikmet u kudret beni getürdi bu cihâna
Nâgâh düşüb zemîne oldum anda define
Gördüm ki bir kevn olub gelmişim bu meydâna*

³² Kur’an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), Sâd 38/71; Rahmân 55/14.

İnsanın dört unsurdan müteşekkil olması tasavvufî düşüncede önemli yer işgal eden mazmunlardandır. Ömer Necmî de manzumesinde bu unsurlara insanın terkibi noktasında temas eder;

*Nâr ile âb u hevâ cem' olub ey meh-liqâ
Virdiler şûret baña zâhir oldum cihâna*

*İşte bu terkîbinden işte bu tertîbden
Kuvve-i esrâr ile 'aşk geldi bu yana*

Tasavvufî düşüncede âlem ve insanın yaratılmasına sebep olarak “Gizli bir hazineydim bilinmeyi sevdim/istedim mahlûkatı yarattım”³³ mealindeki kutsi hadisten hareketle aşk ve muhabbet gösterilir. Bu hususa manzumenin 60. beytinde şöylece temas edilir:

*Anîñla da bir zamân perverde oldum hemân
Ey gönül bu 'aşkla girdim dürlü devrâna*

*Vâlidim hikmet olub ümmüm harâret olub
Güdâ-yı bâran ile beslendim bir zamâne*

Şema' varlık âlemine çıkışını anlatmaya devam ettiği bu beytinde, hikmet babası ile hararet annesinin izdivacı ile var olduğunu ve yağmurla gıdalanarak bir oluşum sürecine girdiğini anlatır. Tüm bu teşbihi ifadeler “(Allah), insanı ateşte pişmiş gibi kuru (olan) bir çamurdan yarattı.”³⁴ ayetini zihne ihtar etmektedir.

db | 923

Şem'a önce latif bir bitki olarak (*bir tıft-ı rezi'*) beşikteki bir süt yavrusu gibi varlık âlemine çıkmış daha sonra bir koyun tarafından yenilmek suretiyle hayvanî hayat mertebesine intikal etmiştir. Şem'in bu hali nebatî, hayvanî ve ruha sahip olmasıyla melekî hayat mertebelerine sahip cami bir varlık olan insana bilvesile temas etmektedir.

Şem'a, koyun bünyesinde önce kan sonra şahm/yağ olarak suretten surete girerek yanan ve aydınlatan bir mum olma yolunda yolculuğuna devam eder. Koyun o latif bitkileri yiyince gerçek ve ebedî bir hayatı buldu sanır fakat devrana aldanmıştır. Bir kasaba satılır, kasap tarafından kesilir eti yağı birbirinden ayrılır. Kıssanın bu aşamasında şair, insana intikal eder ve insanın da bu fani dünyada ebediliği arama tuzağına düştüğünü ifade eder. Bu ifade “Malının, kendisini ebedi yaşatacağını sanır.”³⁵ ayet-i kerimesini tahattur ettirir.

Bu merhaleden sonra şahm/yağın kazanlarda kaynayıp eriyerek mum olma serüveni başlar. Türlü muamelelerden geçip karanlığı izale eden bir

³³ *Ali el-Kârî, el-Masnû' fî ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû'*, thk. Abdulfettâh Ebu Gudde (Haleb: Mektebetü el-Matbû'âtî'l-İslâmiyyeti, 1994), 141.

³⁴ Rahman 55/14.

³⁵ Hümeze 104/9.

mum olma durumuna gelinceye kadar yaşananlar tasavvufi anlamda insan-ı kâmil olma yolunda çekilen çileyi sembolize eder gibidir. Manzumedeki 62. beyit bu durumu açıkça ifade eder:

*Dolaşub dûzahları geçerek berzahları
Tâ mum olunca yedim nice biñ tâ ziyâne*

Ömer Necmî manzumesinde “Denize düşen yilana sarılır.” atalar sözünü “Rahmetim gazabımı geçti.”³⁶ kutsi hadisini ve “Arife işaret yeter.” fehvasını sarih olarak zikreder. Arife işaret yeter fehvasını özellikle sembolik bir dil kullandığı manzumesinde kast ettiği manaların izah ve tefsire gerek olmaksızın anlaşılacağı düşüncesiyle zikreder.

5. Şem‘a-nâme-i Necmî (Metin)

Sual

1. Ey şem‘a-i sūzâne ma‘şūka-i pervâne
Her şeb yanarsıñ nâra niçün sen ey dīvâne
(Ey yanmakta olan mum, ey pervanenin âşık olduğu; sen ey deli divane niçin her gece yanarsın?)

2. Eşkiñ aķar gözünden yandıkça sen özünden
İmezsin āh u efgān şubh gelür beyāna
(Sabah oluncaya kadar sen yanarsın yandıkça gözyaşın akar özünden; ama senden ne ah ne de feryat duyulur)

3. Yoķ mu seniñ mu‘tiniñ ‘arz-ı hāl-ı hāzīnin
Ey bī-kes u bī-çāre uğradıñ bu ziyāna
(Senin bu üzücü halini arz edeceğin yahut bir yardımcın yok muydu ki, kimsesiz ve çaresizce bu ziyana uğradın?)

4. Başında āteş külāh yanub olursuñ tebāh
Gerekmez mi cān saña atdıñ kendiñ yabana
(Kendini yabana atmışsın sana can gerekmez mi ki, başında ateşten bir külāh yanıp mahvolmaktasın)

5. Yandıkça señ dem-ā-dem başıñ keser bir ādem
Bunca azābı niçün revā görürsün cāna
(Sen yandıkça bir adam senin başını kesmekte; bu kadar azabı canına niçin layık görüyorsun)

6. Naşıl düşdüñ bu derde nedir bu zerdin serde
Şormadıñ mı bir ferde idüb bir şey bahāne
(Sen bu derde nasıl düştün, başındaki bu sararmışlık solmuşluk nedir? Bir bahane bularak bu durumu bir kimseye sormadın mı?)

³⁶ İbnü’l-Esîr Mübârek b. Muhammed, *Câmi‘u l-usûl fi Ehâdisi r-Rasûl*, thk. Abdulkadir el-Arnâut (Dımaşk: Mektebetü Dâru’l-beyân, 1969), 4/518.

7. *Seniñ aşıñ ne idi saña şem'a kim didi*³⁷
Yok mu bir başka ismiñ getir ani beyāna
(Senin aslın neydi ve sana bu şem'a ismini kim verdi? Başkaca bir ismin yok mu (varsa) onu açıklasana.)

8. *Hem-cinsinden bir kişi olsa seniñle işi*
Yaķın olunca saña peydādır yana yana
(Senin cinsinden birinin seniñle işi olsa ve sana yaklaşırsa o da hemen yanmaya hazırdır.)

9. *Pervāne neyer saña taķarrüb eyler saña*
İhrāk idersin onu şan gelmemiş cihāna
(Pervane keleşi sana yaklaşımdan başka ne yaptı? Sanki dünyaya hiç gelmemiş gibi sen onu yakmaktasın.)

10. *Seni şatun alurlar kande olsan*³⁸ *bulurlar*
Kaŋı hān şāhibi ikrām itmez mihmāna
(Seni nerde olsan bulurlar ve satın alırlar. Hangi hane sahibi misafirine ikramda bulunmaz?)

11. *Hıfz iderler ziyāndan rüzigār-ı zamāndan*
Hil'at fānūsı ile korlar 'āli sükkāna
(Ey mum seni zamanın rüzgārının ziyana uğratmasından korumak için kıymetli kaftan gibi bir fanus ile yüksek meskenlere koyarlar.)

12. *Aķçeler şarf iderek hayli emek çekerek*
Evlere getirirler yokdur sensiz bir hāne
(Hayli emek çekerek ve paralar harcayarak seni evlere getirirler. Senin olmadığın bir ev yoktur.)

Cevâb

13. Her bir serāncāmımı yād edeyim nāmımı
Diñle sen aķvālimi söyleyem dāne dāne
(Başımdan geçenleri, namımı ve hallerimi sana anlatayım sen de tane tane dinle.)

14. *Yok idim ben evvelā var itdi hük-m-i Hüdā*
Baķn-ı arz içre beni çekdi sırr-ı nihāne
(Evvela yoktum. Yer kürenin karnında sırlanmıştım, Allah'ın hükümü ile var oldum.)

15. *Vālidim hikmet olub ümmüm harāret olub*
Ġidā-yı bāran ile beslendim bir zamāne
(Hikmet pederim sıcaklık annem oldu. Uzun bir zaman yağmur gıdam oldu ve onunla beslendim.)

³⁷ K: dirdi

³⁸ K: olsa

16. *Mehd-i zemîn içre tâ bularaķ neşv ü nemâ*
Şanki bir tıfl-ı rezî' çıkdım bir gün meydâna
(Bir süt çocuğu gibi zemin beşiğinde geliştim büyüdüm ve meydana çıktım.)

17. *Ya 'nî nebât-ı laţîf oldum ańla ey zarîf*
Sâķım üzre turunca baķdım ben bir çobana
(Ey zarif kişi latif bir bitki oldum; ayaklarım üzerine durunca bir çobana baktım.)

18. *Koyunlarıń getirdi ol zemîne yetürdi*
Beni şâta yedirdi girdim ben bir zindâna
(Çoban koyunlarını getirdi (benim gibi latif otların) olduğu zemine ulaştı; beni koyuna yedirdi ve ben bir zindana girdim.)

19. *Anda hûna ğarķ olub yine andan fark olub*
O zindânıń içinde gizlendim ben bir yana
(O zindanda kana boğuldum, oradan da ayrılıp; o zindan içinde bir yanda bir müddet gizlendim.)

20. *Ķabrim oldu o zindân râĥat oldum bir zamân*
Çok idi anda ihvân tağıldılar her yana
(Kabrim olan o zindan bir zaman rahat ettim; o zindanda çok kardeşlerim vardı ve hepsi her yana dağıldılar.)

21. *Tebdîl-i hey'et idüb tahvîl-i şûret idüb*
Her birimiz bir şîfât ile olduķ bîĝâne
(Şeklimiz değişti, suretimiz başka bir hâl aldı; her birimiz bir sıfat ile birbirimize yabancı olduk.)

22. *Ben şaĥm oldum dięeri laĥm oldular ekseri*
Azm ile dem-i sâiri söylerim hakîmâne³⁹
(Ben yağ oldum dięerlerinin çoęu et oldular; kemik ve diğer kanların durumunu hikmetlice söylerim.)

23. *Ekl eyleyüb nebâti buldum şandı hayâti*
O bî-çâre şâta baķ aldandı bu devrâna
(O biçâre koyun, bitkileri yiyince hayat buldum sandı ve bu devrana aldandı.)

24. *Ķazâ-yı âsumâni şatdı kaşşâba anı*
Zebĥ itdirüb boyadı gerdânını al kana
(Semavi bir hükümlerle o kişi koyunu kasaba sattı; boğazlatıp boynunu al kana boyadı)

³⁹ K: ĥâkimâne.

25. *Laḥmını hep aldılar mesrūr olub ḳaldılar*
Kanlarını ṣaçdılar baḳ ṣu ḡāfil insāna
(Şu gafil insana bak koyunun etini sevinçle aldılar, kanlarını etrafa saçtılar.)

26. *Güle güle yediler ba'zı şey'inḡidiler*
Ġidāmızdır dediler başladılar 'iṣyāna
(Bazı kısımlarını ahlaksızlar gıdamızdır diyerek güle sevine yediler ve sonra isyana başladılar.)

27. *Bī-çāre ṣāt ol otu yediğini unuttu*
İnsān da bunuḡ gibi tutuldu bu ḳapana
(Zavallı koyun o otu yediğini unuttu; maalesef insan da bu koyun gibi bu tuzāğa düştü.)

28. *Gelelim biz ḳıṣṣāya ne düṣdi baḳ ḡıṣṣeye*
Satdı ol ḳaṣṣāb beni mekān oldu mumḡāne
(Artık kıssaya gelelim ve hissemize ne düştü bakalım; o kasap beni sattı ve yerim mum yapılan mekân oldu.)

29. *Baḳ mumcunuḡ işine neler gelir başına*
Kiṣiniḡ bu fenāda atdı beni ḳazḡana⁴⁰
(Kişinin bu fena yurdunda neler geliyor başına; bak mumcunun şu işine aldı beni attı bir kazana.)

30. *Ben ṣaḡm iken eridim ol ḳazanda yürüdüm*
Paralanub çürüdüm fetil ṣaldım çıbana
(Ben yağ iken eridim ve o kazanda yürüdüm; parçalandım, çürüdüm fitil saldım çıbana.)

31. *Eridim ben yağ⁴¹ oldum ḳazan içre boḡuldum*
Ol fetile ṣarıldım ṣöyle ki 'āṣıḡāne
(Eridim yağ oldum ve kazanın içinde boğuldum; âşık olmuşçasına fitile sarıldım.)

32. *Baḡre düṣen⁴² yılana ṣarıılır dirler ana*
Zehri ṣifā zann eder neylesin o dīvāne
(Denize düşen yılana sarılır derler; neylersin ki o divane zehiri şifa zanneder.)

33. *Fetil ile ḳazḡandan çıktım ṣanki nīrāndan*
Baḡladılar boynumdan aṣdılar bir dükkāna
(Fetil ile kazandan sanki ccehennemden çıkar gibi çıktım; boynumdan bağladılar ve bir dükkâna astılar.)

⁴⁰ K: ḳazḡana (عن الخزق).

⁴¹ S: Yaḡ (قاي).

⁴² K: düṣüb.

34. *Düşdüm yine 'azāba digeḡ dürlü 'itāba*
Bulamadım bu dertden ḡalāsa bir bahāne
(Yine azaba düştüm bir diğere ifadeyle helake; bu dertten kurtulmaya bir bahane bulamadım.)

35. *Digeḡ refiğlerimle cinsim ŧefiğlerimle*
Bend itdiler hep bizi koydular bir mizāna
(Diğere arkadaşlarımla ve ŧefkatli hemcinslerimle beraber bizi bağladılar ve bir teraziye koydular.)

36. *Tartıldı a 'mālimiz ḡaŧre döndü ḡālimiz*
Satdılar anda bizi insāfsız bir insāna
(Amellerimiz tartıldı halimiz adeta ḡaŧre döndü ve bizi orada insafsız bir adama sattılar.)

37. *İnsān değıl zebāni gibi gördüm ben anı*
Getürüb ḡānesine aŧdı bizi bir yana
(İnsan değıl adeta bir zebani gibi gördüm ben onu ve getirdi bizi hanesine ve bizi astı bir yana.)

38. *ŧems ġurüb idince zulumet hubüb idince*
Kesdi fetilim gece düşdüm yere mestāne
(Güneş batınca ve karanlık çökünce gece fitilimi kesti ve yere sarhoŧçasına düştüm.)

928 | db

39. *A 'zālarım kırıldı o kes bana darıldı*
ŧan bu işi ben itdim eyvāḡ o mizbāna
(Azalarım kırıldı o kiŧi bana darıldı kızdı; sanki bu işi ben yaptım o misafire.)

40. *O ŧiddet ü ġaḡabla aldı beni bir ele*
Ķırıklarımı ŧarub dikti bir ŧem 'adāne
(ŧiddet ve öfkeyle beni öyle bir ele aldı ki, kırıklarımı sardı ve beni bir mumluğaya yerleŧtirdi.)

41. *Gelüb baŧım⁴³ ucuma ŧarıldı pek ŧaçıma*
Baŧladı 'ilācıma kibritle ġaḡübāne
(Baŧucuma geldi ve pek ŧaçıma sarıldı; elinde kibritle öfkelenmiş bir şekilde beni tedaviye baŧladı.)

42. *Bu ġaḡabiñ āteŧi yakdı beni ey kiŧi*
ḡāl diliyle bu işi itme didim ben ana
(Ey kiŧi bu öfken, kızgınlığın beni yaktı; hal diliyle ona bu işi yapma dedim.)

⁴³ K: baŧı.

43. *Sem'i gibi rahmi yok yüreğinde şahmı yok*
Cân kulağı mühürlü neyler naşihat ana
(İşitmesi olmadığı gibi merhameti de yok yüreğinde yağı yok, can kulağı mühürlenmiş gibi ona nasihat kar etmiyor.)

44. *Başladı ten yanmağa pervâne uyanmağa*
Nârımı iffâ için virdi kendiñ ziyâna
(Bedenim yanmaya pervane uyanmaya başladı, ateşimi söndürmek için kendini zayi etti.)

45. *Ben didim o dostuma düşme şaşkın üstüme*
Âteş-i ser-tîzime yanarsıñ bî-bahâne
(Ben o dostuma sakın üstüme düşme; başımda yanan bu keskin ateşle bahanesiz yanarsın dedim.)

46. *Pervāneniñ yanışı teskindir bu âteşi*
Şefkatinden ol rahîm düşer böyle külhâna
(Pervanenin yanması bu ateşi söndürmek içindir. O merhametli dost şefkatinden bu ateş ocağına düşer.)

47. *Gördüñ o⁴⁴ bî-çāreyi ser tā kadem yarayı*
Şu 'leme 'âşık dirler o bî-zebāna
(Baştan ayağa yaralı o biçareyi gördün, o dilsiz pervaneye ışığıma âşık derler.)

48. *Muhibb u müşfikim o münis u refikim o*
Andan başka bulmadım bir dost ki şādıkāne
(O beni seven bana şefkat eden, bana dost ve bana yoldaş olandır. Ondan başka sadık bir dost bulamadım.)

49. *Hāşılı bu nār⁴⁵ ile yanarağ ol bār ile*
Yanub mahv olmağdır kārımız her şebāne
(Sözün özü bu ateş ile yanarak ve o ateş yükü ile her gece mahvolmaktadır bizim kazancımız!)

50. *Yandığım gam yemem şekvā dahî idemem*
Bir sırrım başkaca getüreyim 'ayāna
(Yandığım gam değil şikâyet de etmiyorum, başkaca bir sırrım var onu gözler önüne sermek istiyorum.)

51. *Gör yandığım âteşi def'-i zulmettir işi*
Ziyâlar bahş ider o zulmetdeki insāna
(Yandığım ateşi bak gör işi karanlığı defetmektir; o ateş karanlıkta kalmış insana ışıklar saçır.)

⁴⁴ K: ol.

⁴⁵ K: nūr.

52. *Hayrım gâlib şerrime iren bilür sırrıma*
Āgâh ol ey dil yeter gezdiğin gâfilâne
(Hayrım kötülüğümden fazladır bu sırta eren bunu bilir; ey gönül artık uyan gafletle gezdiğin yeter.)

53. *Hak buyurdu gazâbım sebkat itdi rahmetim*
Nârım olur mahfî nûr erişince şebistâne
(Allah (cc) “rahmetim gazabımı geçti” buyurdu; gece ülkesine nur doğunca benim ateşim gizlenir.)

54. *Suâl eylersin baña şerh ideyim ben saña*
Nâr u nûruñ cem ‘ini düşmeyesin gümâna
(Bana nar ile nurun bir araya toplanmasını soruyorsun, şüpheye düşmeyesin diye ben bunu sana açıklayacağım.)

55. *Bilmem mülk-i ‘ademde ne idim ben o demde*
Hikmet u kudret beni getürdi bu cihâna
(Yokluk mülkünde ve zamanında ne idim bilmem; Hikmet ve kudret sahibi Allah beni bu cihana getirdi.)

56. *Nâgâh düşüb⁴⁶ zemîne oldum anda defîne*
Gördüm ki bir kevn olub gelmişim bu meydâna
(Ansızın zemine düştüm ve kıymetli bir define oldum; gördüm ki bu meydana bir varlık olup gelmişim.)

930 | db

57. *Şemsiñ harâretiyle Hudâ’nın rahmetiyle*
Perverde oldum anda irdim bu⁴⁷ hûb zamâna
(Güneşin sıcaklığı ve Hüda’nın rahmetiyle beslendim ve bu güzel zamana geldim.)

58. *Nâr ile âb u hevâ cem ‘olub ey meh-liķâ*
Virdiler şûret baña zâhir oldum cihâna
(Ey ay yüzlü sevgili, ateş, su, hava toplanıp bana suret verdiler ve cihanda var oldum.)

59. *İşte bu terkibinden işte bu tertîbden*
Ķuvve-i esrâr ile ‘aşk geldi bu yana
(Aşk, bu terkip, bu tanzim ve esrarın kuvvetiyle bu yana geldi.)

60. *Anıñla da bir zamân perverde oldum hemân*
Ey gönül bu ‘aşkla girdim dürlü devrâna
(Bir zaman aşkla beslendim. Ey gönül bu aşkla türlü türlü dünyalara girdin.)

⁴⁶ K: düşdüm

⁴⁷ K: bir

61. *Dolaşub dūzaḥları geçerek berzaḥları*
Tā mum olunca yedim nice biñ tā ziyāne
(Tuzakları dolaşıp perdelerden geçerek; mum oluncaya kadar çok ziyana uğradım.)

62. *Şimdi ma 'şūk şifātım yanmaḡdadır necātım*
Vākıfdir çün bu rāza yanmaz mı yā pervāne
(Şimdi sıfatım ma'şuk, kurtuluşum yanmak; bu sırta vakıf olan pervane yanmaz mı hiç?)

63. *Yanaraḡ miḥver-i aşlımı tiz bulurum*
Pervāne-veş 'āşıkım ben daḡı bir cüvāna
(Kendi eksenimde yanarak pervane gibi çok çabuk bir sevgili bulurum ki ben de bir gence âşığım.)

64. *Biz ikimiz hem-demiz rāz-ı 'aşka maḥremiz*
Gel ki yanalım her şeb düşübde bu külḥāna
(Mum ve pervane biz ikimiz birlikte aşk sırrına vakıfız, gel beraber her gece külhana düşüp yanalım.)

65. *Nārımız içinde nūr yandıkça eyler zuhūr*
Gör nice şevk u tarab gelür bu cism ü cāna
(Ateşimiz yandıkça içinde nur zuhur eder, bu nur ile cismimize ve canımıza sevinç ve neşe gelir.)

db | 931

66. *Zāhir olur çünki nūr baḡş ider ḡalka sürür*
Zulmeti o def' ider emek gitmez yabāna
(Nur zahir olunca varlığa sevinç bağışlar, karanlığı yok eder ve bu emek asla zayi olmaz.)

67. *Dilā bu rāza vākıf itmiş seni bir 'ārif*
Bābında kul ol anıñ şükr eyleyüb Yezdān 'a
(Ey gönül bu sırrı sana bir arif bildirmiş, sen Allah'a şükrederek onun kapısında kul ol.)

68. *Hikāyeyi uzatma koşub düzüb bezetme*
Yeter çün bir işāret ey gönül 'ārifāne
(Hikāyeyi koşup düzerek uzatma; ey gönül sana arifāne bir işaret yeter.)

69. *Şem'a gibi her gece yanaraḡ uçdan uca*
Uyub hevā-yı 'aşka Necmî uç āsumāna
(Ey Necmî her gece uçtan uca yanarak ve aşkın hevasına uyarak asumana uç git.)

Sonuç

Ömer Necmi Efendi XIX. asırda geleneğin izinde eserler veren, mutasavvıf bir şairdir. Onun eserleri içinde müstakil bir manzume hüviyeti taşıyan ve ilk defa üzerinde çalışma yapılan ve edebiyat âlemine tanıtılan *Şem'a-name*'si incelenmiştir. Bu araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar şöyledir:

Kaside nazım şekliyle yazılan manzume 69 beyitten müteşekkildir. Klasik edebiyat bilimi içinde kurgulanışı itibarıyla mürettep bir kaside örneğine şeklen uymamaktadır. Eser sade ve sembolik bir dille kaleme alınmıştır. Şairin sembolik dil kullanması Türk-İslam edebî geleneği içinde, onlar kadar başarılı olmasa da, alegorik tarzda yazılan tasavvufî mesnevilerden etkilendiğini göstermektedir. Eser, sual ve cevap şeklinde iki bölümden oluşmaktadır. Manzumenin sual ve cevap şeklinde tanzimi okuyucuda merak uyandırma açısından önemlidir. Şair mecazlara ve teşbihlere çokça yer verdiği eserini atasözleri, deyimler, telmih ve iktibaslarla zenginleştirmiştir. Şiirin üslubuna, tanzimine ve kullanılan kelimelere dikkat ettiğimizde şairin başta Anadolu şiirinin kurucu üstatlarından Yunus Emre olmak üzere kendisinden önce eser vermiş üdebadan etkilendiği açıkça görülmektedir.

932 | db

Eser klasik edebiyat geleneği içinde telif edilen “Şem‘u Pervâne” manzumelerini çağrıştırsa da muhteva olarak onlardan farklıdır. Edebî tür ve şekilleri konu edinen eserlerde “Şem‘a-nâme” olarak tanımlanan bir türden bahsedilmemektedir. Bu açıdan eseri müstakil bir edebî tür olarak değerlendirilebilme imkânımız yoktur. Manzumenin vezni konusunda net bir görüş ortaya koymak zordur. Aruzun Mefûlü/ Fâilâtün/ Mefûlü/ Fâilâtün kalıbıyla yazıldığını kabul etmemiz halinde çok fazla aruz kusurunun olduğunu söylememiz kaçınılmazdır.

Eser şairinin mutasavvıf kimliğiyle beraber incelendiğinde ilk olarak zihinlere şem‘/mum üzerinden insanın yoktan varlık âlemine çıkışını ihtar eder mahiyettedir. Tasavvufî düşüncede varlıkların ilk ilkesi sayılan anasır-ı erbaa'nın divanda açıkça zikri bu düşünceyi desteklemektedir. Ayrıca şem'in yanabilecek ve karanlığı aydınlayabilecek konuma gelinceye kadar geçirdiği istihale süreci de tasavvufî anlamda insan-ı kâmil, mürşid-i kâmil olma yolunda yaşanan çile ve riyazet gibi olgunlaşma sürecini anlatmaktadır. Mutasavvıf şairlerde sıkça rastladığımız sanat kaygısından uzak, düşüncelerini aktarmada şiiri bir vasıta olarak kullanma durumu Ömer Necmî Efendi'nin bu manzumesinde de kendini hissettirse de tamamen sanattan mahrum olduğunu söylemek de kesinlikle doğru değildir.

Eser, sanat değeri açısından çok yüksek bir görünüm arz etmese de edebiyat ve kültürel hayatımız adına incelenmeye değer olup ilim ve edebiyat âlemine tanıtılması gerekli bir mirastır.

KAYNAKÇA

- Ali el-Kârî. *el-Masnû' fî ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû'*. thk. Abdulfettâh Ebu Gudde. Haleb: Mektebetü el-Matbû'âti'l-İslâmiyyeti, 1994.
- Armutlu, Sadık. *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri I Şahsiyetler, Türler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.
- Armutlu, Sadık. *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri II Şahsiyetler, Türler, Gelenekler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.
- Arslan, Mehmet. "Necmî, Ömer Necmî Efendi, İstanbul". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, ts. Erişim 11 Nisan 2023
- Aynur, Hatice vd. (ed.). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*. Klasik Yayınları, 2017.
- Batıslam, Hanife Dilek. "Divan Şiirinde Mum ve Cem Sultan'ın Şem' (Mum) Gazeli". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1/24 (2020), 108-136.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 2 Cilt. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000.
- Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 8 Cilt. Beyrut: Daru's-sadı, ts.
- Değirmençay, Veyis. *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Göllü, Bilge Karga. *Ömer Necmi Efendi Farsça Divançe*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.
- Göllü, Bilge Karga. "Ömer Necmî Efendi'nin Farsça Dîvânçe'si Üzerine". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* Ö8 (21 Kasım 2020), 318-325. <https://doi.org/10.29000/rumelide.814268>
- Göllü, Bilge Karga. "Ömer Necmî Efendi'nin Türkçe Dîvân'ındaki Farsça Tahmisler". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 7/4 (31 Ekim 2021), 1355-1375. <https://doi.org/10.20322/littera.960680>
- Güven, Abdullah Muaz. *Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi'nin Kânûnu'l-edeb Tercümesi (Tahkik 3. ve 4. Cilt)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- İbnü'l-Esir Mübârek b. Muhammed. *Câmi'u'l-usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*. thk. Abdulkadir el-Arnâut. Dimaşk: Mektebetü Dâru'l-beyân, 1969.
- Kanar, Mehmet. *Örneklî Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- Köksal, M. Fatih. *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. Kesit Yayınları, 2017.
- Mecdüddin Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî. *el-Kâmûsu'l-muhîd*. nşr. Halîl Me'mûn Şeyhâ. Beyrut: Dâru'l-marife, 2011.
- Mehmet Nâil Tuman. *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri II*. nşr. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı. 2 Cilt. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Necmî, Ömer Necmî Efendi. *Başlıksız*. Konya: İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, İzzet Koyunoğlu, 12106, 2a.
- Ömer NecmîEfendi. *Başlıksız*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, 257, 1b.
- Öztürk, Mehmet. "Kasîde-i Elfiyye (Necmî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, ts. Erişim 11 Nisan 2023
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Paşazade, Erhan. *Necmî Ömer Efendi'nin Dîvân, Tuhfe-i Vahdet ve Kasîde-i Elfiyye İsimli Eserlerinin Transkripsiyonlu Metni ve Divân'ın İncelenmesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Ünver, İsmail. "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Journal of Turkish Studies* 3/Volume 3 Issue 6 (2008), 1-46. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.449>
- Üstüner, Kaplan. *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Aldiwan. "Ebu'l-ala el-Maarrî". 28 Nisan 2023. Erişim 28 Nisan 2023. <https://www.aldiwan.net/poem22935.html>
- Kur'an-ı Kerim Meâlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- TDK Türkçe Sözlük*, ts. Erişim 06 Mart 2023

